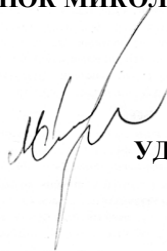

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЦИГАНЮК МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 94:324:328.1(477)“1905/1906” (043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ВИБОРІВ І ДІЯЛЬНОСТІ
І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Кам'янець-Подільський – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент **Федьков Олександр Миколайович**, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор **Фареній Ігор Анатолійович**, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, заступник завідувача кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки;

кандидат історичних наук **Милько Володимир Іванович**, Інститут історії України НАН України, науковий співробітник відділу історії України XIX – початку XX ст.

Захист відбудеться 30 червня 2017 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 71.053.01 у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14, ауд.23).

З дисертацією можна ознайомитися у читальному залі історичного факультету наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14).

Автореферат розіслано 29 травня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент**

І.А. Опра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Побудова правової, демократичної держави в сучасній Україні гарантує кожному її громадянину дотримання прав і свобод, а також забезпечення участі в суспільно-політичному житті країни. Вагоме місце у цьому процесі належить політичним партіям. Конституція України створює правові підстави для функціонування багатопартійної системи. Сьогодні нараховуються майже 240 політичних партій і спілок, що забезпечує не лише плюралізм думок, а й породжує запеклу політичну боротьбу під час виборчих кампаній. Неминучими наслідками протистоянь стають політичні кризи. На початку ХХІ ст. вони проявилися в подіях, які отримали назви «помаранчева революція», «революція гідності». Під час останніх актуальними стали питання основ конституційного ладу та форми політичного устрою, дотримання демократичних прав і свобод громадян, пріоритети зовнішньої політики України та ін. Зважаючи на це, зростає значущість досліджень, спрямованих на вивчення історичного досвіду, який узагальнює шляхи виходу з криз. Тому дослідження формування парламентаризму в Російській імперії, що супроводжувався кризовими явищами, участь українців у цих процесах мають важливе значення. Відтворення реальної ситуації, що склалась на початку ХХ ст., умови та перехід до конституційної монархії дозволять врахувати допущені помилки та прорахунки в розбудові власної держави сьогодні.

На початку ХХ ст. в Російській імперії склалась революційна криза, викликана низкою нерозв'язаних питань: аграрного, робітничого, зовнішньополітичного, що перебували в центрі уваги громадськості України та Російської імперії. З метою припинення розгортання революційного руху Микола II видав низку законодавчих актів, що наділяли населення Російської імперії демократичними правами і свободами та стверджували курс на встановлення конституційної монархії. Царизм проголосив намір запровадити за зразком розвинутих парламентських країн Західної Європи вищий законодавчий орган Російської держави – Державну думу. У цій ситуації велику роль почали відігравати політичні партії та спілки соціалістичного напрямку – Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП), Партія соціалістів-революціонерів (соціалісти-революціонери), Загальний єврейський робочий союз в Литві, Польщі й Росії (Бунд), а також безпартійний Всеросійський селянський союз (ВСС); ліберального – Конституційно-демократична партія (кадети), «Союз 17 октября»; консервативно-монархічного – «Союз русского народа», «Русское собрание», «Русская монархическая партия», які мали чисельні організації на території українських губерній. Для того, щоб заручитись підтримкою населення, вони розробляли програмні положення, які відображали важливі проблеми суспільства, й пристосовувалися до нових умов розвитку держави. Вивчення зазначених процесів є важливим і потребує реалізації в історичних дослідженнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Запропонована дисертаційна робота виконана відповідно до наукових програм та дослідження кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (номер державної реєстрації 0116U008422).

Мета дисертаційного роботи полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу конкретного історичного матеріалу реконструювати умови, перебіг та результати соціально-політичної боротьби в Наддніпрянській Україні під час виборів до I Державної думи, розкрити етносоціальний і партійний склад депутатського корпусу, охарактеризувати діяльність послів від українських губерній.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- проаналізувати стан дослідження проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- охарактеризувати історичні джерела, використані в роботі та з'ясувати рівень їхньої репрезентативності;
- розкрити еволюцію виборчого законодавства до I Державної думи;
- розглянути діяльність губернських і повітових комісій з питань організації та проведення виборів у Наддніпрянській Україні;
- дослідити діяльність соціалістичних партій у виборчій боротьбі;
- виявити особливості виборної кампанії лібералів;
- з'ясувати роль консервативно-монархічних організацій України у період виборів;
- встановити етносоціальний і партійний склад послів із Наддніпрянщини;
- охарактеризувати думську та позадумську діяльність депутатів від українських губерній, а також відгуки про їх роботу в краї.

Об'єктом дослідження обрано вибори до I Державної думи та діяльність депутатів від українських губерній в законодавчому органі.

Предметом дослідження є діяльність губернських, повітових виборчих комісій та місцевих органів влади з питань організації і проведення виборів, боротьба політичних партій і спілок, основні напрями роботи депутатів від України та відгуки про їх діяльність у краї.

Хронологічні межі роботи охоплюють період із серпня 1905 р. по липень 1906 р. У визначенні хронологічних меж дослідження враховано те, що 6 серпня 1905 р. Микола II підписав перші законодавчі акти про запровадження Державної думи й організацію виборів до неї, а липнева політична криза 1906 р. стала кінцевим і найгострішим суспільно-політичним протистоянням доби першої російської революції в імперії. Упродовж цієї кризи монарх розпустив I Думу та призначив позачергові вибори до нового законодавчого органу. Щоправда, ми свідомо відхилилися від меж дослідження для з'ясування передумов появи юридичних актів щодо створення I Думи та організації виборів до неї.

Географічними межами роботи є українські землі у складі Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської, Херсонської, Харківської, Таврійської та Катеринославської губерній, що були адміністративно-територіальними одиницями тогочасної Російської імперії.

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів полягають у комплексній реконструкції соціально-політичної боротьби в Україні під час виборів і діяльності I Державної думи. У дисертації *вперше*:

- охарактеризовано роль осередків соціалістичних партій та спілок в українських губерніях у добу підготовки та проведення виборів і роботи I Державної думи;
- проаналізовано характерні риси першодумської виборчої кампанії партій ліберального напрямку в Наддніпрянщині;
- визначено роль консервативно-монархічних організацій України в першодумський період.

Уточнено:

- особливості організації виборів до I Державної думи в Наддніпрянщині;
- форми та методи думської та позадумської діяльності депутатів від українських губерній.

Отримало подальший розвиток:

- питання налагодження зв'язків виборців із послами та ставлення населення Наддніпрянщини до депутатів I Державної думи, їх відгуки про діяльність своїх представників.

Практичне значення роботи. Основні положення та висновки дисертації, фактичний матеріал дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах, де вивчають такі навчальні дисципліни, як «Історія України», «Історія держави і права України», «Політологія», під час написання узагальнювальних праць, монографій, посібників, у підготовці спецкурсів із зазначених дисциплін.

Достовірність отриманих наукових результатів забезпечена поглибленим вивченням історіографії проблеми, неупередженим аналізом комплексу використаних джерел, застосуванням низки методів і принципів дослідження відповідно до мети та завдань дисертаційної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи оприлюднені на таких всеукраїнських конференціях: «Революція і суспільство» (Дніпропетровськ, 2005), «Громадсько-політичне та суспільно-культурне життя України на початку ХХ ст.» (Хмельницький, 2005), а також міжнародному студентсько-аспірантському конгресі «Переходные периоды в истории» (Санкт-Петербург, 2008), «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2017), звітних конференціях викладачів та аспірантів університету (Кам'янець-Подільський, 2006–2008). Крім того, результати дослідження були предметом обговорення на засіданнях кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації. Відповідно до теми дослідження автор здійснив 8 публікацій, 5 з яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 1 публікація надрукована у виданні, внесеному до міжнародної наукометричної бази Index Scopus, 3 публікації додатково відображають результати і висновки роботи.

Структура роботи відповідає визначеній меті та завданням з урахуванням проблемно-хронологічного принципу. Дослідження складається зі вступу, 4 розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури,

додатків. Загальний обсяг роботи становить 278 сторінок, із яких 192 – основний текст. Список використаних джерел і літератури налічує 564 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки та територіальні межі, окреслено методологічну основу, відзначено наукову новизну та практичне значення, підкреслено достовірність отриманих результатів і зазначено про апробацію результатів та структуру виконаного дослідження.

У першому розділі **«Стан наукової розробки, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження»**, поділеному на три підрозділи, проаналізовано стан наукового вивчення проблеми, охарактеризовано джерельну базу, методологічні основи дослідження.

Підрозділ 1.1 **«Історіографія проблеми»** присвячений аналізу літератури з теми дисертації. Дослідження історії становлення основ конституційної монархії в Російській імперії, створення і діяльність законодавчого органу держави – Державної думи, суспільно-політичної боротьби в Україні в першодумський період дозволяє умовно розділити наукову літературу на такі групи: дореволюційна, радянська та сучасна історіографія.

Дореволюційні дослідження представлені переважно публіцистичними працями вчених, громадсько-політичних діячів того періоду, а також безпосередніх учасників описуваних подій. Останні репрезентували різні ідейно-політичні напрями суспільного життя. Зокрема, науковий інтерес мають статті О. Лотоцького і Д. Дорошенка, а також роботи колишніх українських і російських послів, зокрема Т. Локотя, М. Гредескула, М. Єзерського, В. Гер'є, С. Варшавського. У своїх замітках вони характеризували політичну боротьбу упродовж виборів і діяльності I Державної думи, акцентували на роботі депутатів від українських губерній під час сесійних засідань та в комісіях. Фактичний матеріал про післядумське життя депутатів висвітлено в роботі В. Брусяніна. Нас зацікавили факти з життя депутатів від України: багатьох з них заарештували й ув'язнили на три місяці, інші, щоб уникнути переслідування, емігрували за кордон. Ставлення населення Наддніпрянщини до виборів і роботи Думи відображено у статтях М. Могилянського. Він прийшов до висновку, що з розпуском парламенту з'явилися негативні настрої в соціумі українських губерній, оскільки з діяльністю I Державної думи більшість населення пов'язувало надії на розв'язання проблем, які турбували суспільство.

Основні етапи виборчої кампанії кадетів, а також факти протидії їхній діяльності з боку місцевих органів монаршої адміністрації описано в роботах авторів, які приховувалися за псевдонімами Мускатблик і М. Крі-ля. Окремі моменти політичної боротьби двох найвпливовіших соціалістичних партій – Партії соціалістів-революціонерів і РСДРП – під час виборів і діяльності I Державної думи охарактеризовано у працях колишнього жандармського

полковника О. Спиридовича. Автор простежив історію революційних партій з часу їх створення і до 1917 р., висвітлив форми і методи їхньої діяльності.

Крах «старого режиму» і поява нових форм політичного життя, зокрема радянської системи, спонукали до переосмислення історії та ролі Державної думи в Російській імперії, політичних партій у житті суспільства. Аналізуючи репрезентативність радянської історіографії з даної проблематики, ми виокремили три етапи: 1917 – кінець 1920-х рр.; 1930 – середина 1950-х рр.; друга половина 1950-х – кінець 1980-х рр.

Із 1917 і до кінця 1920-х рр. офіційна історична наука розпочала перехід на марксистсько-ленінські методологічні основи, однак зберігалась певна свобода для праці дослідників в аналізі й трактуванні історичних подій. Тому першодумський період науковці вивчали з позицій класових суперечностей, діяльності політичних партій і спілок. Зокрема, у праці О. Слєпкова з нових методологічних засад висвітлено недоліки системи виборів до I Думи. Автор акцентував увагу на критиці діяльності кадетської фракції, до складу якої входили депутати від українських губерній. У той же час з'явилися праці з історії есерів (С. Черномордік) та монархічних організацій (В. Залежський). Дослідники побіжно розглядали боротьбу різних за ідеологією політичних організацій в Україні під час виборів і діяльності I Державної думи. Історії Української соціал-демократичної Спілки РСДРП присвячена робота А. Ріша, у якій відзначено діяльність спілчан, спрямовану на бойкот I Думи.

Починаючи з середини 1920-х рр., дослідження соціально-політичної боротьби під час виборів і діяльності I Державної думи відбувалося крізь призму осмислення революційних подій 1905–1907 рр. Характерними для цього періоду були праці О. Гермайзе, А. Зекцера, В. Іванушкіна, В. Качинського, Н. Мірзи-Авак'янц, І. Шингарьова, А. Яременка. Названі автори розкривали зміст антидумської пропаганди, відзначали активність соціалістичних партій та спілок в Україні серед селян і робітників, діяльність яких спрямовувалася на зрив виборів до I Державної думи і протиставлення їй альтернативних Установчих зборів.

У зв'язку зі створенням в країні тоталітарного режиму вивчення історії виборів і діяльності законодавчого органу в 30-х – середині 50-х років ХХ ст. не вирізнялося особливою активністю. В окремих працях автори здійснювали компаративні дослідження, порівнюючи виборче законодавство до I Державної думи зі «справедливим» радянським, а тому висловлювали своє негативне ставлення до її діяльності (Ф. Самойлов, І. Тельман, А. Шефер). У той же час проблематику першодумського періоду традиційно розглядали в контексті революційних подій 1905–1907 рр. Об'єктом дослідження учених залишалась боротьба трудящих за повалення монархічного ладу. Характерними для цього історичного періоду були праці Ф. Лося, М. Лещенка, П. Шморгуна. Останній подав історію більшовицьких організацій в Україні під час першої російської революції. Для нашого дослідження науковий інтерес має фактичний матеріал, що висвітлює форми боротьби українських більшовиків, спрямовані на зрив виборів.

Із середини 50-х і до 80-их рр. ХХ ст. тривав третій етап радянської історіографії, що відзначався різноманітністю викладу матеріалу, ширшою документальною базою. У добу хрущовської «відлиги» відбулося пом'якшення ідеологічного тиску на вчених. У цей час опубліковано монографію С. Сідельникова, у якій відтворено історію становлення і діяльності І Державної думи. Вчений охарактеризував виборче законодавство, фрагментарно розкрив хід політичної боротьби під час виборчої кампанії в Україні, дослідив соціальний і партійний склад депутатів, проаналізував думську законодавчу роботу обранців. Автор традиційно критикував діяльність кадетських депутатів. Проблемі створення та діяльності Трудової фракції присвячена монографія Д. Колесніченко. Вчена звернула значну увагу на законодавчу діяльність трудовиків, у якій вирізнялися активністю й українські депутати. Питання взаємодії виборців із депутатами опосередковано розглядала у своїх статтях і дисертації В. Михайлова. Науковець акцентувала на співпраці українських селян зі своїми послами на основі складених наказів, а також намагалася розкрити процес формування їхньої політичної свідомості. У той же час вивчення проблем з історії законодавчого органу відбувається крізь призму історичного минулого загальноімперських і національних партій, соціальних рухів. Діяльність політичних організацій, участь її членів у виборах у першодумський період відображено в наукових працях Т. Гонтара, Л. Спіріна, Е. Черменського, В. Шелохаєва. Вчені, на основі джерел, розкрили історію становлення ліберальних і консервативних партій, проаналізували агітаційно-пропагандистську роботу під час виборчої кампанії, розкрили основні напрями думської діяльності. Радянські історики продовжили критику лібералів та консерваторів, не відійшовши від ідеологічних стереотипів. Крім того, вони наполягали на правильності тактики бойкоту Думи більшовиками.

Здобуття Україною незалежності дало поштовх до розвитку історичної науки. На сучасному етапі розвитку вітчизняної історіографії ліквідовані ідеологічні упередженості й наукові пошуки відбуваються на основі плюралізму думок. Саме сьогодні активізувалася робота із дослідження різновекторних наукових проблем щодо виборів і діяльності І Державної думи. Сучасна українська історична наука представлена дослідженням О. Коника. У своїх працях учений розглянув персональний склад, соціальні зв'язки, політичні уподобання депутатів від українських губерній, які репрезентували різні соціальні верстви, охарактеризував їхню думську діяльність. Правову оцінку виборчому законодавству та законодавчій діяльності депутатів від Українських губерній дала М. Киян. Особливості та напрями законотворчої роботи українських депутатів у соціально-економічній та культурно-освітній сфері, а також їхню діяльність у забезпеченні громадянських прав і свобод розкриває у своїх дослідженнях В. Милько. Окремі аспекти активності українських лібералів серед селянства, в тому числі під час виборів, розглянув І. Фареній. Регіональні сюжети виборів і діяльності І Думи відображено в працях М. Буліги, А. Глушковецького, В. Сичової, Д. Чорного. Автори аналізують факти виборчої кампанії в Подільській, Волинській, Харківській губерніях, а також подають

етносоціальну та національну характеристику послів із цих регіонів, розкривають основні напрями думської і позадумської роботи, роблять важливі висновки й узагальнення.

Проблемам створення і діяльності Української думської громади присвячені дослідження В. Доморослого. Історик з'ясував передумови діяльності української фракції в I Державній думі, обстоювання депутатами прав і свобод громадян багатонаціональної імперії, співпрацю УДГ з українською фракцією в австрійському парламенті, взаємозв'язок між боротьбою за розв'язання аграрного питання з національними змаганнями в діяльності громади у вищому законодавчому органі влади.

Питання соціально-політичної боротьби крізь призму вивчення історії політичних партій у першодумський період опосередковано розглядають сучасні дослідники А. Білоус, В. Гусев, В. Головченко, С. Донченко, В. Колесник, О. Кривобок, Л. Могильний, С. Наумов, І. Омелянчук, А. Павко, В. Стрілець, С. Телешун, О. Федьков.

Зарубіжна історіографія з даної проблематики представлена переважно працями сучасних російських істориків. Зокрема, питанню становлення основ парламентаризму в Росії присвячені роботи Н. Селунської. Механізм функціонування інституту Державної думи став об'єктом дослідження В. Дьоміна. Доповнюють картину формування інституту парламентського типу праці В. Кошкидька й А. Смірнова. Діяльність думських фракцій простежив В. Козбаненко, відтворивши еволюційний процес формування депутатських об'єднань кадетів, трудовиків, соціал-демократів, автономістів. Він розглянув їх співпрацю та протистояння між собою під час розгляду актуальних питань. Проблемам правового статусу депутата в дореволюційній Росії присвячена робота І. Кір'янова.

У російській історіографії становлення парламентаризму досліджується в контексті вивчення політичної історії. Проблеми історії та діяльності консервативних партій у першодумський період розглянуто в дослідженнях О. Дорошенка, Ю. Кір'янова, Д. Коцюбанського та С. Степанова. Формування політичних партій соціалістичного напрямку відображено в працях М. Леонова, С. Тютюкіна, І. Урілова, ліберального – Ж. Баранової, Б. Ітенберга, О. Костильова, О. Патрикєєвої та В. Шелохаєва. Українські сюжети в зазначених роботах розглядаються побіжно.

Отже, внаслідок історіографічного огляду з'ясовано, що краще дослідженими є діяльність і склад депутатського корпусу I Державної думи, однак соціально-політична боротьба в Україні під час виборів та роботи законодавчого органу залишаються погано вивченими. Про це засвідчує відсутність комплексної праці з проблеми.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» проаналізовано велику кількість різних джерел, які можна поділити на такі групи: 1) законодавчі акти; 2) діловодна документація органів влади; 3) партійні документи; 4) періодична преса та публіцистика; 5) статистично-довідкові матеріали; 6) матеріали особового походження.

Першу групу джерел складають законодавчі акти Російської імперії, що стосувалися організації виборів до I Державної думи. Для характеристики виборчих законів використано 25 і 26 томи третього видання «Полного собрания законов Российской Империи», збірники виборчого законодавства за редакцією М. Лазаревського й О. Гоголевського, а також збірник документів та матеріалів за редакцією Ф. Калінічева.

Найбільшу групу джерел, використаних у дослідженні, становить ділова документація органів влади. Вони представлені службовою і циркулярною кореспонденцією між Міністерством внутрішніх справ і губернаторами; звітами та донесеннями губернаторів, повітових справників, мирових посередників, міських голів, фабричних інспекторів стосовно організації, перебігу і результатів виборів в українських губерніях. До цієї ж категорії джерел належать розпорядження, засідання та журнали роботи губернських і повітових виборчих комісій. Ці матеріали ми виявили в архівних установах України та Государственном архиве Российской Федерации (ГАРФ, г. Москва).

Третю групу джерел складають опубліковані й неопубліковані документи політичних партій. Цінними для дослідження є неопубліковані програмно-структурні матеріали, листівки, прокламації, брошури політичних партій, Всеросійського селянського союзу. Вони зберігаються у Ф. 838 «Коллекція нелегальних видань» ЦДІАК України (м. Київ).

До четвертої групи належить періодична преса. Було опрацьовано газети ліберального спрямування: «Речь», «Русские ведомости», «Свобода и Право», «Киевские отклики», «Киевская жизнь», «Мир», «Волна», «Южный край», «Накануне», «Полтавское дело» та «Подольский край», які були друкованими органами конституційних демократів або симпатизували цій партії. Ми використали матеріали з газети «Слово» – органу «Союза 17 октября». Періодичні видання консервативного напрямку представлені друкованими органами монархічних політичних партій «Киевлянин», «Московские ведомости», «Почаевский листок».

У дослідженні представлено офіційні видання органів державної влади – «Киевские губернские ведомости», «Харьковские губернские ведомости», «Подольские губернские ведомости», «Волынские губернские ведомости». Використано нелегальну пресу соціалістичних партій – «Пролетарий», «Известия федеративного совета Харьковских комитетов РСДРП» російських марксистів, есерівські «Известия южно-русского областного комитета», а також матеріали друкованого органу Сумського комітету ВСС «Крестьянская газета». Українська преса в дисертації представлена публікаціями з ліберальних видань «Громадська думка» та з поодиноких номерів «Вісті» та «Добра порада». Важливим джерелом для вивчення сесійної і позасесійної роботи українських депутатів у I Думі є часопис «Украинский Вестник». З інших періодичних видань, що відображали перипетії думської і позадумської роботи трудовиків, виділимо «Крестьянскую газету» та «Крестьянский депутат».

П'яту групу джерел становлять статистично-довідкові матеріали, які містять значний масив історичної інформації про думську діяльність

наддніпрянських послів, які вирізнялися особливою активністю під час обговорення важливих питань і законопроектів. Аналіз стенографічних звітів засідань Державної думи засвідчив гостроту та емоційний характер дебатів, що точилися в законодавчому органі під час пленарних засідань.

Документи особового походження складають шосту групу джерел. Вони представлені в дисертації мемуарною літературою відомих російських громадсько-політичних діячів П. Мілюкова, В. Маклакова, В. Коковцева, Д. Шипова, царських чиновників С. Вітте, Б. Лопухіна. Українська мемуарна література репрезентована спогадами Є. Чикаленка, Ю. Колларда, О. Лотоцького. Ці джерела відбивають особистісно-оціночну характеристику історичних фактів, пов'язаних із виборами в українських губерніях і діяльністю законодавчого органу.

Таким чином, нами виявленні та використанні різноманітні за походженням та змістом джерела. Матеріали, які містяться в них, дали змогу належно реалізувати визначені у вступі мету та завдання проблеми та дозволили комплексно дослідити соціально-політичну боротьбу в Україні в першодумський період.

У підрозділі 1.3 **«Теоретико-методологічні засади дослідження»** викладено основні принципи та методи наукового пізнання, що використовувалися під час написання дисертації. Методологічною основою роботи стали принципи об'єктивності, системності та історизму, що передбачають з'ясування умов виникнення подій, їх розвитку та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Використано кількісні методи: контент-аналіз, метод математичної статистики, що дозволили визначити етносоціальну та політичну характеристику депутатів від України. Крім того, для аналізу залучено метод просопографії. Застосування проблемно-хронологічного методу уможливило послідовно в часі розглянути процес становлення основ конституційної монархії в Російській імперії у досліджуваній період. Використання порівняльно-аналітичного методу дозволило здійснити порівняльну характеристику діяльності українських депутатів, враховуючи їх фракційну приналежність, а також визначити ступінь думської активності. Метод періодизації забезпечив можливість виокремлення конкретних періодів упродовж першодумської виборчої кампанії з прикметними ознаками для кожного з них. Застосування синхронного методу дозволило вивчити питання організації виборів на місцях водночас по всій території Наддніпрянщини.

У другому розділі **«Формування законодавства та організація виборів у Державну думу»**, поділеному на два підрозділи, розкрито еволюцію виборчого законодавства до I Думи, охарактеризовано діяльність губернських, повітових виборчих комісій з підготовки та проведення виборів в Україні, а також представників монаршої влади на місцях.

У підрозділі 2.1 **«Еволюція виборчого законодавства до I Думи»** розкрито історію становлення думського законодавства в Російській імперії. Перші розробки проектів щодо створення державного органу парламентського типу розпочалися до революційних подій 1905–1907 рр. Однак під впливом

останніх Микола II і його міністри змушені були стати на курс створення основ конституційної монархії. Фундаментом нової юридичної бази для імперії стали царські закони від 6 серпня 1905 р. про створення Державної думи та вибори до неї. Завдяки цьому самодержець намагався зменшити революційну активність населення підвладних йому українських губерній та імперії загалом. Діяльність Думи планувалася як тимчасовий маневр, тому це позначалось на якості закріплених правових норм, а також визначенні виборчої системи. Вона базувалася на недемократичних принципах: непрямі вибори на базі багатоступеневої системи, нерівні, незагальні, які обмежувались майновим і соціальним цензом, приналежністю до статі. Зауважимо, що внаслідок «вдосконалення» виборчих правових норм простежувалася тенденція до зменшення законодавчої ролі I Думи й обмеження повноважень народних обранців. Прийняті правові документи, що стосувались виборчого законодавства, були суперечливими. У них декларувалось, що жоден закон не може набути сили без згоди Державної думи, однак реальну силу закон мав лише після затвердження імператора. Депутати присягали на вірність не народу і державі, а «його Величності імператору, самодержавцю Всеросійському». Крім того, імператор продовжував призначати та звільняти міністрів, які відповідали тільки перед ним, а не перед Думою. Формально цар не мав права видавати закони без згоди законодавчого органу, однак ст. 87 Основних Законів дозволяла здійснювати законотворчість між сесіями Державної думи, видаючи будь-які укази та маніфести, що мали силу закону. Контроль за думською діяльністю депутатів покладался на Державну раду, як верхню палату законодавчо-дорадчого органу.

У підрозділі 2.2 **«Організація першодумських виборів»** висвітлено основні етапи організації та проведення виборів до I Державної думи. Першим кроком на цьому шляху стало створення системи виборчих комісій. Вони формувалися досвідченими особами з юридичною освітою, які професійно виконували покладені на них обов'язки. Переважно це були голови окружних суддів, члени казенних палат, предводителі дворянства, а також мирові й окружні судді. Члени виборчкомів основну увагу надавали складанню та перевірці списків виборців. Більш точне визначення кола осіб, яких закон наділяв виборчим правом, забезпечувала співпраця з органами місцевої адміністрації в українських губерніях – повітовими та сільськими правліннями, міськими управами. Між ними здійснювалася постійна комунікація у формі особистої кореспонденції, інформування за допомогою друкованих губернських органів, телеграм. Однак, нестабільне виборче законодавство завдавало певних труднощів у їх діяльності, що призводило до помилок у формуванні списків. Негативно впливало на роботу виборчих комісій те, що міністерські вказівки щодо організації та проведення виборів часто надходили із запізненням, тому представники губернських і повітових комісій для з'ясування дискусійних і складних правових механізмів щодо організації виборчого процесу зверталися із запитамися у МВС, Сенат, Міністерство юстиції та до губернаторів.

Відтворено участь представників регіональних органів влади та місцевого самоврядування українських губерній у підготовці та проведенні виборів. Основну роль відігравали губернатори, мирові посередники, голови міських та земських управ. Вони у своїй діяльності основну увагу зосередили на інформуванні населення щодо участі у виборах, протиставляючи її антидумській кампанії соціалістичних партій. Водночас першодумська виборча діяльність у Наддніпрянщині супроводжувалась контролем органів царської влади, який базувався на бажанні бачити в Думі «своїх» людей. Однак, незважаючи на тиск, виборці голосували переважно за своїми переконаннями. На їх вибір впливав соціальний стан кандидата в депутати, його походження. Ця тенденція зазвичай панувала серед робітників і селянства. Останні під час виборів майбутніх уповноважених чи кандидатів хотіли бачити бідних, малоземельних селян. Важливим чинником, який впливав на перебіг виборів, була національна приналежність обранця. Євреї, кримські татари, поляки, німці та ін. в місцях компактного проживання віддавали свої голоси насамперед за представників своїх національних груп. У дисертації показано велику зацікавленість та активність виборців українських губерній і міст під час виборів послів до I Державної думи. Таким чином, вони покладали надії на вирішення парламентом актуальних для них питань – насамперед наділення селян землею, розв'язання робітничого питання.

У третьому розділі «**Політична боротьба в Україні під час виборів до I Державної думи**», поділеному на три підрозділи, досліджено антидумську діяльність соціалістичних партій і спілок у виборчій боротьбі (РСДРП, ПСР, Бунду, ВСС, УСДРП). Охарактеризовано особливості виборчої кампанії ліберальних партій (Конституційно-демократичної партії, «Союзу 17 октября», УДРП), розкрито позицію консервативно-монархічних організацій Наддніпрянщини (РС, СРН, Монархічної партії) в першодумський період.

У підрозділі 3.1 «**Організації соціалістичних партій і спілок у виборчій боротьбі**» досліджено діяльність соціалістичних організацій під час виборів до I Державної думи. Висвітлено антидумську кампанію РСДРП, члени якої через широку партійну мережу в Наддніпрянщині розгорнули пропаганду та агітацію щодо унеможливлення організації та проведення виборів. Чільне місце у пропаганді тактики бойкоту посідала усна агітація, а також розповсюдження друкованих матеріалів антидумського змісту. Серед них найпоширенішими були листівки, прокламації, відоzwi, звернення. Змістовий їх аналіз дозволив виділити дві групи: ті, що закликали до бойкоту виборів та спрямовані на дискредитацію політичних опонентів. Ці агітки активно розповсюджували члени Катеринославського, Харківського, Одеського комітетів та Мелітопольського комітету Кримського союзу РСДРП. На Поділлі своєю наполегливістю виділялась Вінницька організація.

Для успішності антидумської кампанії соціал-демократи Наддніпрянщини створювали спеціальні координаційні центри з есерами, бундівцями та представниками інших партій, діяльність яких спрямовувалась на зрив виборів до I Державної думи. Зокрема, члени Харківського об'єднаного комітету

соціалістичних організацій, Київського коаліційного комітету влаштовували мітинги, страйки з метою втягнути в революційне життя широкі маси населення і так відвернути їхню увагу від участі у виборах.

З'ясовано тактику бойкоту виборів російськими соціалістами-революціонерами в українських губерніях. Активними реалізаторами їх антидумської програми виступили партійні структури півдня України. Виділялась пропагандистська робота міських осередків Миколаєва, Катеринослава та Таврійської губернської організації ПСР. Особливу наполегливість у розповсюдженні друкованого антидумського та революційного матеріалу проявляли есери Севастопольського міського осередку. Його члени лише протягом грудня 1905 – січня 1906 рр. розповсюдили 23 200 прокламацій, 4400 карикатур, 400 брошур.

Пропаганду бойкоту на території Наддніпрянщини здійснювали члени єврейської соціал-демократичної партії Бунд. Їх активність зосереджувалась на розповсюдженні друкованого агітаційного матеріалу.

Серед українських політичних партій, які підтримували тактику бойкоту виборів до I Державної думи, була УСДРП. Чільне місце в антидумській пропаганді й агітації займала Чернігівська організація українських соціал-демократів. Серед сільського населення Наддніпрянщини антидумську пропаганду здійснював безпартійний Всеросійський селянський союз.

Встановлено, що активна антидумська кампанія з боку соціалістичних партій і спілок не досягла мети – зриву виборів до Державної думи. Цьому завадила низка чинників. По-перше, серед населення України існувала велика віра і надія на I Думу, від якої очікували розв'язання аграрного та робітничого питань. По-друге, своєю антидумською тактикою соціалістичні організації викликали проти себе карально-репресивні заходи з боку жандармсько-поліційного апарату. Ці дії призводили до ліквідації низки комітетів соціалістичних партій у різних губерніях Наддніпрянщини, що опосередковано вплинуло на згортання їхньої активної пропагандистської роботи.

У підрозділі 3.2 «**Ліберали у виборах в Україні**» проаналізовано характерні риси першодумської виборчої кампанії основних партій ліберального напрямку. Активними учасниками виборів виступили найчисельніші загальноросійські ліберальні партії – конституційно-демократична та «Союз 17 октября». За короткий період часу з кінця 1905 і до весни 1906 р. їм вдалося структурно-організаційно конституюватись у Наддніпрянщині. Це дозволило кадетам і октябристам провести вдалі передвиборчі думські кампанії, у яких партійні осередки лібералів використовували як усні, так і друковані форми агітації. Вперше під час виборів обидві партії вдалися до утворення політичних блоків із національними лібералами – українцями, поляками, євреями, татарами та ін.

Єдиною українською національною ліберальною партією, яка тільки що зорганізувалась і здійснила спробу виступити активним учасником першодумських виборів, була УДРП. Незважаючи на труднощі, українським демократ-радикалам вдалося провести в депутати 11 членів за списками кадетської партії та як самостійного кандидата УДРП від Полтавської губернії В. Шемета.

З-поміж основних причин, які не дозволили лібералам від українських губерній і міст провести більше членів у парламентарі, виділимо нечисленність та слабку партійно-організаційну структуру, програш у радикалізмі представникам соціалістичних партій.

У підрозділі 3.3 «**Консервативно-монархічні організації в політичній боротьбі (кінець 1905 р. – квітень 1906 р.)**» з'ясовано роль націоналістичних партій і союзів («Русское собрание», «Союз русского народа», «Русское братство», «Монархическая партия») в українських губерніях у першодумський період. З'ясовано, що російські консервативно-монархічні організації в Наддніпрянщині під час виборів до I Державної думи перебували на етапі становлення. Зокрема, з моменту проголошення «булигінської Думи» і до кінця 1905 р. чорносотенці були активними противниками виборів і діяльності нового органу влади, оскільки позиціонували себе прихильниками необмеженої монархії. У зазначений період у своїй діяльності монархісти з українських губерній головно акцентували на критиці Думи як основного ворога абсолютизму. Вони вели також активну пропаганду проти революційних настроїв і боротьбу з соціалістичними партіями в регіонах. Зміни у ставленні монархістів до Думи відбулися на початку 1906 р., коли після зустрічей їхніх лідерів із Миколою II з'явилось усвідомлення, що це монарша воля, проти якої вони не могли піти. Однак, було втрачено час для належної агітації за «істинно російських людей» і це не дало їм змоги провести у депутати хоча б одного кандидата.

Четвертий розділ «**Склад та діяльність депутатів від України в I Державній думі та відгуки про неї в краї**» поділяється на три підрозділи, в яких охарактеризовано етносоціальний і партійний склад депутатів від українських губерній і міст, розкрито основні форми і напрями думської та позадумської діяльності послів, а також відгуки про їхню роботу виборців.

У підрозділі 4.1 «**Етносоціальний та партійний склад депутатів України**» розкрито етносоціальний та партійний склад депутатів від Наддніпрянщини. З'ясовано, що, за результатами виборчої кампанії до I Державної думи, перемогли члени конституційно-демократичної партії. Від українських губерній і міст депутатські мандати отримали 37 кадетів, які представляли Київську, Полтавську, Чернігівську, Харківську, Таврійську, Катеринославську та Херсонські губернії. Їх соціальну основу складало ліберальне дворянство – 23 депутати. Другою за чисельністю була депутатська фракція трудовиків, яка нараховувала 30 послів. До неї входили переважно українські селяни та козаки – 29 осіб, з яких 10 було обрано від Подільської губернії. Це підкреслювало особливості виборів у цій губернії, переважно сільське населення якої віддавало голоси за хліборобів.

Наступну групу думських депутатів від України склали безпартійні. Від Наддніпрянщини обрали 17 послів, більшість з яких мали селянське походження та початкову освіту. Незважаючи на активну участь у виборах, українським октябристам і їхнім союзникам (Партії мирного оновлення) вдалося провести у Думу лише 8 обранців, 6 з яких походили з дворян.

4 депутати від українських губерній (М. Михайличенко, Б. Діденко, В. Ільїн, З. Вировий) були членами РСДРП. Вони всі мали селянське походження, але втратили зв'язок із селом, працюючи робітниками на цукрових заводах, рудниках. Українські думські соціал-демократи представляли аграрно-промислові регіони Наддніпрянщини: Київщину, Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину.

Інтереси польського населення в Російській імперії представляли 4 депутати: від Волинської губернії (В. Грохольський, Щ. Понятовський, І. Потоцький) і Київської (С. Горват). Усі вони були аристократами і великими землевласниками. Лише 2 депутати представляли нечисельну Партію демократичних реформ. Помітною постаттю у I Державній думі був харківський депутат – відомий учений М. Ковалевський.

Діяльність послів від Наддніпрянщини під час сесійних засідань та в спеціальних комісіях розкрито у підрозділі 4.2 **«Думська діяльність депутатів від українських губерній і міст»**. У ньому зосереджено увагу на політичній боротьбі найбільш чисельних фракцій кадетів і трудовиків. Це протистояння виявилось під час розробки і внесення на розгляд Державної думи законодавчих ініціатив з актуальних питань (вироблення думської адреси, політичної амністії, аграрного питання, свободи совісті, скасування смертної кари, громадянської рівності). Законодавча ініціатива належала членам фракції конституційних-демократів. Активною була робота українських депутатів щодо формування запитів до міністрів та чиновників правоохоронних установ. Усього за період I Думи депутати від українських губерній підготували 391 запит. Більшість з них стосувалися порушення демократичних прав та свобод. Низький рівень думської активності демонстрували представники праволіберальної фракції **«Союза 17 октября»** від Наддніпрянщини. Октябристські депутати виявилися єдиними захисниками царського самодержавства, але в перипетіях парламентської боротьби помітної ролі не відігравали.

Українські парламентарі намагалися через активну думську діяльність привернути увагу Миколи II і його міністрів до проблем простих виборців. Тим самим вони намагались виправдати покладені на них сподівання з їхнього боку.

У підрозділі 4.3 **«Позадумська діяльність депутатів та відгуки про їхню роботу в Україні»** з'ясовано насичену позадумську роботу депутатів від українських губерній. Встановлено, що вони постійно листувалися зі своїми виборцями, повідомляли їм про розгляд справ у I Державній думі, влаштовували зустрічі під час відвідувань виборчих округів, намагалися проводити соціальні опитування, видавали свої газети. Активна позадумська робота привертала увагу до депутатів з боку представників центральних і місцевих органів влади. Останні, побоюючись зростаючого авторитету українських послів серед виборців, забороняли їм організувати зібрання, влаштовувати виступи та зустрічі. За депутатами вели постійний нагляд і контроль за їх пересуванням. Незважаючи на цю протидію їхній діяльності, українські послі постійно намагалися бути на зв'язку зі своїми виборцями.

У **висновках** визначені загальні результати дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, що виносяться на захист.

1. Розглядаючи історіографію, ми передусім звертали увагу на науковий інтерес учених, кількість та якість робіт з історії досліджуваної проблеми, їх ідеологічну та методологічну складову. Аналіз наукового доробку вчених засвідчив, що краще вивченими є склад та діяльність депутатів від українських губерній та міст у I Державній думі, залишаються мало дослідженими питання організації виборів та соціально-політична боротьба під час першодумської кампанії. Водночас констатовано відсутність комплексного дослідження з визначеної теми.

2. Ґрунтовне та всебічне вивчення проблеми стало можливим завдяки використанню широкого кола джерел: законодавчих актів, діловодної документації, партійних документів, періодичної преси, статистично-довідкових матеріалів, документів особового походження. Залучені до написання дисертаційної роботи історичні джерела достатньо репрезентативні та дозволяють об'єктивно відтворити суспільно-політичні процеси в першодумський період.

3. З'ясовано, що еволюція виборчого законодавства до I Державної думи відбувалася під впливом суспільно-політичного руху в Російській імперії. Встановлено, що на розвиток виборчого законодавства впливала відсутність демократичних традицій. Водночас, населення українських губерній і міст отримало виборче право, а також можливість бути обраним. Отже, офіційно проголошувалось скликання нового органу з ознаками законодавчих функцій, однак законодавець при «вдосконаленні» цих юридичних норм намагався обмежити законодавчу ініціативу депутатів і парламенту загалом.

4. Уточнено та проаналізовано діяльність губернських і повітових комісій із виборів в Україні; показано, що їхні кваліфіковані дії сприяли організації та здійсненню виборчого процесу. Вони виконували покладені на них обов'язки, незважаючи на труднощі, які виникали. Складнощі були пов'язані насамперед з формуванням виборчих списків, відсутністю належного фінансування держави, змінами виборчого законодавства. З'ясовано, що для виборів притаманні певні особливості. Зокрема, виборці надавали перевагу особам кандидатів, соціальний статус, національна і партійна приналежність яких були їм ближчими, проте партійний чинник мав значення переважно у великих містах.

5. Встановлено, що найчисельніші та найвпливовіші соціалістичні політичні партії у виборчій боротьбі до I Державної думи займали антидумську позицію. Активну усну агітацію та розповсюдження друкованого матеріалу, спрямовані на бойкот виборів, здійснювали члени Одеського, Катеринославського, Харківського комітетів РСДРП. З-поміж інших соціалістичних організацій антидумську кампанію проводили члени Катеринославського, Одеського, Чернігівського комітетів ПСР, а також есери з Таврійського союзу та Кам'янець-Подільської групи. Тактику бойкоту до парламенту в Наддніпрянщині відстоювали представники Полтавського, Кам'янець-Подільського, Одеського та інших комітетів Бунду. З'ясовано, що досягнути поставленої мети їм не вдалося, оскільки

існувала велика довіра населення до майбутньої Думи, а також подекуди відсутність чіткої позиції однопартійців щодо антидумської тактики.

6. Підтверджено, що активними учасниками першодумської виборчої кампанії в українських губерніях виступили партійні осередки загальноросійських ліберальних партій – Конституційно-демократичної, «Союза 17 октября» і національної – УДРП. Вони за короткий термін свого існування встигли розгорнути широку агітаційну кампанію, яка була більш успішнішою в кадетів. Це дозволило їм отримати перевагу в депутатських мандатах. Широка передвиборна кампанія Київського обласного комітету Конституційно-демократичної партії дозволила провести в Думу 10 своїх послів, Харківським кадетам – 6, Полтавським і Чернігівським по 5. Меншу кількість депутатських місць мали члени південних комітетів Конституційно-демократичної партії в Наддніпрянщині; по 4 депутати від – Таврійської та Катеринославської губерній. Жодного депутата кадетам не вдалося провести в Подільській і Волинській губерніях. Останнє пояснюється слабкістю кадетських організацій у цих регіонах через, що вони не зуміли належно організувати передвиборчу агітацію.

7. З'ясовано, що в першодумський період представники консервативно-монархічних організацій України змінювали свою тактику щодо представницького органу. До грудня 1905 р. монархісти негативно ставилися до неї, оскільки стояли на засадах захисту абсолютизму, однак необхідність урегулювання революційної ситуації в імперії за допомогою Думи з боку монарха змусила лідерів чорносотенців кардинально змінити свою позицію щодо неї. Така запізніла зміна поглядів негативно вплинула на результат передвиборчої кампанії монархістів, які не провели до парламенту жодного кандидата.

8. Визначено етносоціальний і партійний склад послів із Наддніпрянщини. У парламенті було 37 членів конституційно-демократичної партії від українських губерній та міст, що складало 36,3% послів, 30 членів Трудової фракції (29,4%), 17 безпартійних (16,6%), 8 октябристів та членів Партії мирного оновлення (7,8%), 4 соціал-демократів (3,9%), група західних окраїн (автономістів) – 4 (3,9%), 2 члени партії демократичних реформ (1,9%). Таке розташування політичних сил не завжди відображалося в думській і позадумській роботі. Це пояснюється тим, що депутати I Державної думи репрезентували різні ідентичності: соціальну, регіональну, політичну, національну, конфесійну тощо. Ці та інші ідентичності більшою чи меншою мірою позначалися на їхніх позиціях і зумовлювали гострі парламентські дискусії.

9. Доведено, що впродовж діяльності Думи депутати від українських губерній та міст відзначилися активною сесійною роботою. Вони виступали з думської трибуни щодо нерозв'язаних питань суспільного життя. Їх виступи супроводжувалися змістовними емоційними наповненнями та використанням крилатих метафор. Найчастіше такі виступи лунали з вуст посла від Київської губернії А. Грабовецького. Копіткою була діяльність депутатів у спеціальних

думських комісіях, де відбувалася розробка важливих законопроектів. Законодавча ініціатива належала членам кадетської фракції, у складі якої чільне місце посідали кадети від Наддніпрянщини – О. Муханов, М. Міклашевський, П. Новгородцев, Є. Щепкін, О. Свечін.

10. Встановлено, що населення українських губерній і міст пильно стежило за перипетіями думського та позадумського життя депутатів. Особливо зростала увага з боку виборців до послів під час відвідувань останніми рідних місць. Перебуваючи в українських губерніях, народні обранці влаштовували зустрічі, мітинги з виступами та бесідами. Активно використовували зазначені форми позадумської роботи члени Трудової групи: І. Заболотний у Подільській губернії, І. Оранський на Харківщині, Я. Гужовський у Чернігівській губернії. Значну увагу роботі з виборцями надавали члени думської соціал-демократичної фракції Б. Діденко, З. Вировий, М. Михайличенко. З-поміж українських кадетів енергійністю відзначались депутати від Київської губернії С. Френкель, А. Грабовецький, від Києва – Ф. Штейнгель. Під час розмов посли інформували жителів українських губерній та міст про розгляд актуальних проблем в умовах протистояння з представниками монархічного ладу. Виборці висловлювали підтримку послам за допомогою наказів, листів, телеграм, у яких висували соціально-економічні, політичні й національні вимоги.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Публікації у наукових фахових виданнях та виданнях, уведених до міжнародних наукометричних баз:

1. Циганюк М. А. Модернізація виборчого законодавства в період становлення І Державної думи // Гуманітарний журнал: Науковий журнал. Дніпропетровськ, [Б. в.], 2005. № 1-2. С. 87–92.
2. Циганюк М. А. Тактика політичних партій та організацій Російської імперії під час виборів до І Державної думи в Україні // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. / [ред. кол.: О.П. Реєнт (голова редколегії) та ін.]. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. Вип. ІХ. С. 264–275.
3. Циганюк М. А. Формування виборчого законодавства в першодумський період // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей) / [ред. кол.: П. Т. Тронько (гол. ред.) та ін.]. Київ; Хмельницький: Інститут історії України НАН України, 2005. Вип. 32: На пошану академіка НАН України П. Т. Тронька (до 90-річчя з дня народження). С. 220–227.
4. Циганюк М. А. Партія «Союз 17 октября» у виборах до І Державної думи в Україні // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2015. Т.25: На пошану професора І. С. Винокура. С. 325–334. (видання, уведене до міжнародної наукометричної бази – Index Copernicus).
5. Циганюк М. А. Позадумська діяльність депутатів І Державної думи від українських губерній та відгуки про їхню роботу в краї // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Наук. зб.: серія історична / [ред. кол.: С. А. Копилов

(гол. ред.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. XIII. С. 161–168.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Циганюк М. А. Селянський депутат I Державної Думи від Поділля – Іван Кирилович Заболотний // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів: Вип. 5, у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. Т. 1. С. 26–27.

2. Циганюк М. А. Тактика кадетських організацій в Україні в ході виборів до I Державної думи // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів: Вип. 6, у 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. Т. 1. С. 23–24.

3. Циганюк М. А. Депутати I Державної думи від Катеринославської губернії: етносоціальний та політичний портрет // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції / Наук. ред. О. Ю Висоцький. Дніпро: СПД Охотнік, 2017. Ч. 1. С. 126–127.

АНОТАЦІЯ

Циганюк М. А. Соціально-політична боротьба в Україні під час виборів і діяльності I Державної думи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017.

У дисертації комплексно досліджено соціально-політичну боротьбу в Україні під час виборів і діяльності I Державної думи. На основі широкого кола джерел розкрито еволюцію виборчого законодавства до I Державної думи, охарактеризовано роботу губернських і повітових комісій з питань організації та проведення виборів в Україні. Досліджено діяльність соціалістичних партій у виборчій боротьбі, визначено особливості виборчої кампанії лібералів, з'ясовано роль консервативно-монархічних організацій України в першодумський період.

Встановлено етносоціальний і партійний склад послів з Наддніпрянщини, охарактеризовано форми та методи думської та позадумської діяльності депутатів від українських губерній.

Ключові слова: I Державна Дума, депутат, Наддніпрянщина, партії, ліберали, монархісти, соціалісти, кадети, октябристи, чорносотенці, есери, бундівці.

АННОТАЦИЯ

Цыганюк Н.А. Социально-политическая борьба в Украине во время выборов и деятельности I Государственной думы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко. Каменец-Подольский, 2017.

В диссертации комплексно исследована социально-политическая борьба в Украине во время выборов и деятельности I Государственной думы. На основе широкого ряда источников раскрыта эволюция избирательного законодательства по выборам в I Государственную думу, охарактеризована работа губернских и уездных комиссий по вопросам организации и проведения выборов в Украине, подчеркнута роль центральных и местных органов власти в период подготовки и проведения выборов. Отмечено активное участие населения украинских губерний и городов в избирательной кампании. Исследована деятельность социалистических партий во время избирательной кампании, которые исповедовали тактику активного бойкота выборов. Определены особенности избирательной кампании либералов, которые в короткие строки прошли от процесса становления партийных структур к избирательной борьбе за депутатские мандаты. Установлены также позиции консервативно-монархических организаций Украины в першодумский период.

Раскрыт этносоциальный и партийный состав послов с Надднепрянщины, охарактеризованы формы и методы думской и внедумской работы депутатов от украинских губерний.

Ключевые слова: I Государственная дума, депутат, Надднепрянщина, партии, организации, либералы, монархисты, социалисты, кадеты, октябристы, черносотенцы, эсеры, бундовцы.

SUMMARY

Tsyhanyuk M.A. Socio-political struggle in Ukraine during the elections and activities of the First State Duma. – The Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01 history of Ukraine. – Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky National University, 2017.

The thesis complex social and political struggle in Ukraine during the elections and activities of the First State Duma have been studied. The evolution of the electoral law and to the State Duma based on a wide range of sources have been discovered. The work of provincial and district committees on organization and holding of elections in Ukraine have been described. The activity of the socialist party in the election struggle have been studied, the peculiarities of the election campaign of the Liberals have been defined. The position of the conservative-monarchist organizations in Ukraine in pershodumskyy period have been clarified.

The historiographical analysis of the subject has been conducted in the Ph.D. work. It demonstrated that researchers have been showing a big interest for a long time to the issue of social and political struggle in Ukraine during the elections and the work of the First State Duma. The research of the problem passed three periods of

development. In pre-revolutionary days there appeared works that mediately described the activities of the legislature and participation of representatives from provinces and cities in it. At that time, the works were published and they were representing statistics of regional and party representation in the Duma.

In Soviet historiography Dumas subject was on the margins attention of scientists; therefore, we have only a few works in which authors generally described the activities of this institution. The elections and activities of deputies of Ukrainian provinces have not been considered. The modern research period of the problem is characterized by increasing attention of scientists to the First State Duma elections in Ukrainian provinces and the participation of deputies in the functioning of the legislature. Simultaneously, the analysis of historiography showed the absence of holistic research themes of social and political struggle in Ukraine during the elections and activities of the First State Duma.

The activities of provincial and district commissions on elections in Ukraine were analyzed; we have shown that their actions contributed to a qualified organization and conduct of elections. They have been performing their duties despite the difficulties they had faced. Difficulties were primarily associated with the electoral lists' preparation, lack of adequate funding, state changes of election law.

We have found that certain characteristics are inherent to elections. Particularity, social status, ethnic and party affiliation influenced on the choice of the population, but the last factor was significant mainly in large cities.

Ethnosocial and party composition of the ambassadors from the Dnieper Ukraine have been established, forms and methods of Duma and *pozadumskoyi* activities of the deputies from Ukrainian provinces have been characterized.

Keywords: The First State Duma deputy, Dnieper Ukraine, party, liberals, monarchists, socialists, cadets, Octobrists, the Black Hundreds, SRs, Bundists.